

نەخۆشى كۆرۈنۈش ۋاقتى، ۲۰۱۹، پەتايە كى تازە جىھانى؟

لە دسامبرى ۲۰۱۹، شارى يوهانى چىن، ھوتەمىن گەورە شارى ۱۱ مىليۇن كەسىي ئەم ۋلاتە، بوو بە ناوۋەندى سەرھەلدىنى ھەوى سىيەكان بە ھۆى ناديارەوۋە. پاش پشكىن و توپتەنەوۋى زانايانى بوارى پزىشكىي چىن، لە ژانويەي ۲۰۲۰ پوون بۆوۋە كۆرۈنۈش ۋاقتى تازە سەرھەلداو بەرپرسى ئەم نەخۆشىيە. لە ۱۱ فوورىيەي ۲۰۲۰ بە فەرمى ئەم نەخۆشىيە ۋە كو نەخۆشىي كۆرۈنۈش ۋاقتى ۲۰۱۹ (COVID19) پىناسە كرا. ھۆى ئەم نەخۆشىيە ۋاقتى تازە جىھانى كۆرۈنۈش ۋاقتى "سىندرومى سەخت و كىتوپرى ھەناسەيى - كۆرۈنۈش ۋاقتى ۲" (SARS-CoV-2) يە.

كۆرۈنۈش ۋاقتى

كۆرۈنۈش ۋاقتى سەرھەلدىنى ۋە كو بىنەمالەيە كى گەورەي ۋاقتى سەرھەلدىنى بۆ ھەوۋەل كەرەت لە سالى ۱۹۶۰ زىيىنى دۆزرانەوۋە. بەشكىك لە كۆرۈنۈش ۋاقتى سەرھەلدىنى نەخۆشىي مەروۋ، ھەروەھا ئازەل و گىانلەبەرەكان ۋە كو وشتىر، رەشەۋلاغ، پشيلە و شەمشەمە كوپرە. بەدە گەمەن، كۆرۈنۈش ۋاقتى ئازەلەكان تووشى ئالوگور و گورپان بە كۆرۈنۈش ۋاقتى مەروۋ، تووشكىردىنى ئەوان و بلاوۋونەوۋەيان لە نيوان خەلك دەبن، سەرەپاي ئەوۋەش ئەم ھالەتە لە سالى ۲۰۰۳ - ۲۰۰۲ لە كاتى سەرھەلدىنى نەخۆشى سارس، لە سالى ۲۰۱۲ - سىندرومى ھەناسەيى رۆژھەلاتى ناوۋەراست و ئەوۋەي ئىستا دىتراوۋە.

كۆرۈنۈش ۋاقتى سەرھەلدىنى ھەوۋى بەشكىكى بەرچاۋى ھەلامەتەكانن و بە شىۋەيە كى ساكار و ئاسايى ۋە كو وردەدلوپى دەزگاي ھەناسە بلاوۋەبەنەوۋە. ئەم ۋاقتى سەرھەلدىنى زورتر لە ۋەرزەكانى زستان و بەھاردا دەبىندىرپن. كۆرۈنۈش ۋاقتى سەرھەلدىنى ۋاقتى يەنە نىشانەكانى دەزگاي خوار و سەرەوۋەي دەزگاي ھەناسەيىن. ھەتا ئەمروۋ ھوت چەشنى كۆرۈنۈش ۋاقتى ناسراوۋە:

كۆرۈنۈش ۋاقتى سەرھەلدىنى باۋى مەروۋى

- HCoV-229E(alphacoronavirus)
- HCoV-NL-63(alphacoronavirus)
- HCoV-OC43(beta-coronavirus)
- HCoV-HKU1(beta-coronavirus)

ئەم چوار كۆرۈنۈش ۋىروسى ئىنسانى بەردەوام لە نىۋو خەلكدا ھەن و ھۆى عفوونەتە كانى ھەناسەيى گەورەسال و مندالە كان لە گشت جىھانن

كۆرۈنۈش ۋىروسە كانى دىكەى مرۇقىى برىتىن لە:

- SAR-Cov(beta coronavirus)
- MERS-CoV(beta coronavirus)
- SARS-CoV-2(2019-nCoV)(beta coronavirus)

بە پىي زانىرىيە كان لە سەرەتادا سىندىرۇمى سەخت و كىتوپرى ھەناسەيى - كۆرۈنۈش ۋىروسى ۲ لە شەمشەمە كۆپرە كانەوۋە سەرچاۋەى گرتوۋە. زۆربەى نەخۇشە كان لە يۇھان پىۋەندىيى راستەوخۇيان لە گەل بازارى چىشتە دەريايى و ئازەلە زىندوۋە كان ھەبوۋە. ئەم حالەتە ئامازە بە بلاۋبوۋنەوۋە و پىدانى ۋىروس لە گىانلەبەرە كانەوۋە بۇ ئىنسان دەكات. سەرەپراى ئەوۋەش، لە ھەوتوۋە كانى داھاتويدا، بەرزبوۋنەوۋەى پادەى نەخۇشە كان لەو كەسانەى دىتراۋە كە پىۋەندىيە كىان لە گەل بازارى ئازەلە كان نەبوۋە. ئەمە نىشاندەرى گۆيترتەوۋەى نەخۇشى لە مرۇقەوۋە بۇ مرۇقە. بلاۋبوۋنەوۋەى ئەم ۋىروسە لە رىگايى مسافرە كان و بە تايىبەتى ھەوا و قەتار بۇ دەرەوۋەى يۇھان بوۋە. لە ۱۳ى ژانويەى ۲۰۲۰ ھەوۋەلەين مەوردى نەخۇشى كۆرۈنۈش ۋىروس لە دەرەوۋەى چىن، لە تايەند دىترا، بەلام لە ۱۹ى ژانويەدا لە شارە كانى گوانگدۇنگ و بىجىنگى چىن و پاشان لە ژاپۇن و باشورى كۆريا ۋەبەرچاۋ كەوت. لە ۲۱ى ژانويە لە ئەمىرىكا و تايوان لەو مسافرانەى دىترا كە لە يۇھانەوۋە گەرابونەوۋە. كۆرۈنۈش لە ماۋەيەكى كەمتر لە سى مانگ تەشەنەى بە تەواۋى جىھان كىردو، بوۋ بە پەتايەكى جىھانى.

نىشانە كانى نەخۇشىيى

لە درىژايى ۱۴ رۇژ لەو كەسانەى لە يۇھانەوۋە بۇ ولاتە كانى دىكە چوون ياخود پىۋەندىيان لە گەل توۋشبوۋىەكى كۆرۈنۈش ھەبوۋە ئەم نىشانە دىتراۋن: ياۋى سەرەوۋەى ۳۸ پلە ياخود ۱۰۰.۴ فارنھايىت، كۆخە يان ھەناسە بركى و سەر ئىشە. بۇ كەمكىردنەوۋەى مەترسى بلاۋكىردنەوۋەى ئەم عفوونەتە لەوانەى پىۋەندىيى راستەوخۇيان لە گەل نەخۇشە كانى كۆرۈنۈش بوۋە، پىشنيار دە كرى ئەم كەسانە ماسكى جەراھى لىدەن و لە مەوادىەكى ۲ مېترى لە گەل كەسە كانى دىكە پراگىرپن.

باشترین شیوه راگرتیان له ژووری جیاکردنهوهی عفونته تی ههوايي¹ واته ژووریک به گوشاری نهرینی بۆ ئیزولاسیونی میکروبه ههوايیه کانه.

لهم سات و کاته دا جارئ هیچ واکسینیک بۆ پیشگیری درووست نه کراوه. به پینی زانیاریه کان کۆرۆنا فایروس له سهر پرووبه ری شته بی گیانه گان هه تا ۹ رۆژ ده مینیتته وه. بۆ پیشگیری له تووشبوون، پیشنیار ده کری ئه م خالانه ی خواری له بهر جاو بگیری:

- له رۆژدا چه ندين جار بۆ ماوه ۲۰ چرکه دهستان به سابوون بشۆن. کاتیک ئاو و سابوون له بهر دهس نه بی، بۆ پاککردنه وه ی دهست له پاککه ره وه ی دهس² که لانی کهم ۶۰ له سه دی ئه لکۆل بی، که لک وهر گرن.
- به دهستی نه شۆراو دهس له چاو، لوت و دم مه دن.
- له نزیکبوونه وه و تیکه لی و دیتنی نه خۆشه کان خۆ بیاریزن.
- کاتی نه خۆشی له مالی بمیننه وه.
- له کاتی پشمین و کۆخین به دهسمال بهر دم و لوتان بگرن، پاشان دهسماله که له ئاشغال دانی بخهن.
- به که لک وهر گرتن له سپرئ ئاسایی خاویتکه ره وه، ئه و شتانه ی له مالی بهرده وام دهسیان لی ده دری و به کار دهیندرئ، پاک که نه وه.

وه رگیان و کور تکر دنه وه: د. کامران ئه مین ئاوه

سه رچاوه:

Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): A New Pandemic?
Bret A Nicks, MD, MHA, FACEP; Olivia Wong, DO | February 21, 2020 |
<https://reference.medscape.com/slideshow/2019-novel-coronavirus-6012559#1>

¹ airborne infection isolation room

² Handsanitizer